

Agricola en Erasmus

Fokke Akkerman

Summary

Erasmus' vast and diverse oeuvre which moreover has been edited very well throughout the ages highly towers above the few writings of his predecessor Rudolf Agricola, which have been researched in their philological and historical context only recently. Because of this, the relation between the two humanists has often been neglected. However, close examination of all places in the works of Erasmus where Agricola is mentioned and a comparison of their thoughts throw light on Agricola's very important place in the early phase of humanism, and on his invaluable significance for Erasmus.

't Afgunstig wrede lot sloot Rudolf in dit marmer,
Agricola, de held, der Friezen hoop en faam,
door hem werd Latium, werd Griekenland niet armer,
Maar Duitsland werd in roem zo rijk als bei tezaam.

Wat hier boven staat is lang niet de eerste vertaling van een dankzij Erasmus zeer bekend geworden epitaaf voor Rudolf Agricola (1443-1485), die werd geschreven door de patriarch van Aquileia Ermolao Barbaro (1454-1493). De oorspronkelijk Latijnse tekst luidt als volgt:

Inuida clausurunt hoc marmore fata Rudolphum
Agricolam, Frisii spemque decusque soli.
Scilicet hoc uno meruit Germania quicquid
laudis habet Latium, Graecia quicquid habet.¹

Agricola heeft ruim tien jaar in Italië gestudeerd en gewerkt, van 1468 tot 1479. In die tijd heeft Ermolao Barbaro zich als filoloog bezig gehouden met de tekst van de *Naturalis historia* van Plinius de Oudere (23 of 24-79; de *Castigationes Pliniana*e verschenen in 1492). Hij beschikte toen over een gedrukte editie van Plinius, waarin Agricola aantekeningen had gemaakt. Daarvan was hij waarschijnlijk onder de indruk, maar Agricola was ook

1 Fokke Akkerman, ed., *Rudolph Agricola. Six Lives and Erasmus's Testimonies* (Assen 2012), 36.

zonder dat in Italië toch wel bekend geworden, De epitaaf moet niet lang na Agricola's dood, in 1485, geschreven zijn.

Veel later heeft nog een andere Italiaan zijn lof gezongen. Dat was Lodovico Guicciardini (1521-1580), die in zijn boek uit 1567 een beschrijving van de Nederlanden biedt. In deze *Descrittione di tutti i Paesi Bassi* schrijft hij over twee Groningse uitblinkers, Wessel Gansfort (1419-1489) en Rudolf Agricola: '... che questi fussero le due stelle di Groninghen che illustrassero tutta la Germania alta e bassa' (... dat dezen de twee sterren van Groningen zijn geweest, die heel Germania, hoog en laag, hebben verlicht). Ook in de gehele periode tussen 1485 en 1567 werd de lof van Agricola verkondigd.

Zo zijn er in die periode maar liefst zes *vitae* over hem geschreven, een aantal dat in de gehele Renaissance alleen nog door Francesco Petrarca (1304-1374) wordt gehaald. Maar er is niemand die Agricola zo vaak genoemd en zo hoog geprezen heeft als Erasmus. In zijn hele oeuvre komt de naam van Agricola ongeveer vijftig keer voor, in velerlei kleur en context.²

Ook na Guicciardini wordt Agricola's werk nog gebruikt en zijn naam genoemd. Bij een grote restauratie van het schitterende orgel in de Martinikerk in Groningen, in 1691, wordt er een cartouche onder het orgel geplaatst, die trots vermeldt: *Rodolphus Agricola fecit*. Vergeten is hij ook later niet. In de achttiende eeuw wordt hij in encyclopedieën vermeld, in de negentiende eeuw wordt in Groningen nog een levensverhaal over hem geschreven (door Tjalling Tresling Tresling (1809-1844) in 1830 – gewoon in het Latijn natuurlijk³), Duitse *Programmschifte* zijn mede aan hem gewijd en in 1911 verschijnt een grondige historische biografie van de hand van Henricus van der Velden (1883-1923) als Leidse dissertatie.⁴ In diezelfde periode wordt overigens nóg grondiger over die andere ster van Groningen, Wessel Gansfort, geschreven door Maarten van Rhijn (1888-1966).⁵

Prof. Edzo Waterbolk (1915-2000) wijdde in 1966 zijn inaugurele rede aan de verhouding tussen Erasmus en Agricola en bedacht later, samen met bibliothecaris mr. Wim Koops (1925-) dat het tijd werd eens, voor het eerst, een congres over Agricola te organiseren.⁶ Een herdenking in het jaar 1985, vijfhonderd jaar na zijn dood, leek passend. We plaatsten een paar advertenties in wetenschappelijke tijdschriften, waarop we 177 reacties binnenkregen, van overal ter wereld. Het congres was een suc-

2 Akkerman, *Rudolph Agricola*, 183 e.v.

3 Tjalling Petrus Tresling, *Vita et merita Rudolphi Agricolae* (Groningen 1830).

4 *Rodolphus Agricola* (Roelof Huusman). *Een Nederlandsch humanist der vijftiende eeuw* ('s-Gravenhage 1911).

5 *Wessel Gansfort* ('s-Gravenhage 1917).

6 Edzo H. Waterbolk, 'Een hond in het bad. Enige aspecten van de verhouding tussen Erasmus en Agricola', herdrukt in: idem, *Verspreide opstellen* (Amsterdam 1981), 27-44.

ces, maar de geleerde deelnemers constateerden wel dat aan de ontsluiting van Agricola's werk in de moderne tijd, aan de *vitae*, de brieven, de gedichten, de redevoeringen, de vertalingen uit het Grieks, zelfs aan diens beroemdste werk *De inventione dialectica*, vrijwel niets was gedaan. Zo kan men eeuwenlang beroemd zijn en toch totaal onbekend. Als we niet over de editie van Alardus van Amsterdam (1491-1544) uit 1539 zouden beschikken en over de codex die werd samengesteld door de gebroeders Dietrich en Johann von Plieningen uit omstreeks 1499 en die in Stuttgart wordt bewaard, hadden we niet meer hoeven te beginnen. Maar goed, tot in het midden van de jaren 1980 waren geen moderne edities, vertalingen of bibliografieën voorhanden. Daaraan is sindsdien van verschillende zijden gewerkt en hoewel het werk nog lang niet klaar is, is nu toch al veel bereikt.⁷ In Groningen zijn in de jaren 1988, 1993 en 1999 drie congresbundels gepubliceerd, in Heidelberg een bundel studies in 1994.⁸ In 1992 verscheen een editie van *De inventione dialectica* van Lothar Mundt (1940-).⁹ Adrie van der Laan (1965-) is in 1998 gepromoveerd op een proefschrift over de briefcultuur in het vroege Groningen (met tekstedities)¹⁰ en in 2002 hebben hij en ik samen een editie van alle vijfenvijftig brieven van en aan Agricola verzorgd, met Engelse vertalingen en commentaren.¹¹ Ook heb ik nu een editie voltooid, weer met vertaling en commentaar, van de zes *vitae*.¹² Omdat ik bij mijn onderzoek ondervond dat moderne geleerden soms zeer willekeurig omspringen met de passages in het werk van Erasmus die over Agricola handelen, heb ik in dit boek met de *vitae* ook alle vijftig fragmenten over Agricola toegevoegd, weer met Engelse vertaling en, waar nodig, enig commentaar. Zo krijgt men in dit boek een tamelijk volledige documentatie over het *Nachleben* van Agricola uit de periode 1489-1539, en in de twee boeken samen, de brieveneditie en de uitgave van

- 7 Veel literatuur is opgegeven in de publicaties die in de volgende voetnoten worden vermeld.
- 8 Fokke Akkerman en Arjo Vanderjagt, eds., *Rodolphus Agricola Phrisius 1444-1485* (Leiden 1988); Fokke Akkerman, Gerda C. Huisman en Arjo Vanderjagt, eds., *Wessel Gansfort (1419-1489) and Northern Humanism* (Leiden 1993); Fokke Akkerman, Arjo Vanderjagt en Adrie H. van der Laan, eds., *Northern Humanism in European Context, 1469-1625. From the 'Adwert Academy' to Ubbo Emmius* (Leiden 1999). Wilhelm Kühlmann, ed., *Rudolf Agricola 1444-1485. Protagonist des nordeuropäischen Humanismus, zum 550. Geburtstag* (Bern 1994).
- 9 *Rudolf Agricola. De inventione dialectica libri tres*. Editie met Duitse vertaling van Lothar Mundt (Tübingen 1992).
- 10 Adrie H. van der Laan, *Anatomie van een taal*, diss. Groningen 1998.
- 11 Rudolph Agricola, *Letters*, ed. Adrie van der Laan en Fokke Akkerman (Assen/Tempe AZ 2002), Bibliotheca Latinitatis Novae.
- 12 *Rudolph Agricola*, zie nt 1.

de *vita*, een zeer gevarieerd beeld, uit de cruciale periode van het noordelijk humanisme, 1460-1540, van een van de belangrijkste humanisten. Het interessantste aspect van deze collecties teksten is juist hun gevarieerdheid. Er zijn die vijfenvijftig brieven van en aan zeer uiteenlopende figuren, tot wie Agricola in heel verschillende verhouding stond. Er zijn de tien brieven aan zijn jongere halfbroer Johannes, die een mooie carrière heeft gemaakt aan het hof van het nieuwbakken graafschap Oost-Friesland, en één aan zijn nog jongere halfbroer Hendrik, die niet erg wilde deugen. Over hem schrijft Rudolf ook herhaaldelijk aan Johannes. Er zijn de vijf brieven aan zijn streek- en studiegenoot Adolf Occo (1447-1503), die zijn meest intieme vriend is. Er zijn de elf brieven aan zijn Duitse studievrienden Dietrich (1453-1520) en Johann von Plieningen (1454-1506), met wie hij eerst in Pavia, daarna in Ferrara, optrok. Zij zijn van adel, maar niet zo heel hoog. Agricola was ouder dan zij en had al meer gestudeerd, in Leuven, dan zij. Hij gaf hun les. Ze noemden hem *praeceptor noster* – onze leraar. Er zijn ook een paar brieven die hij op bestelling schreef (nrs. 3 en 4) en die bestemd waren voor een grote collectie brieven die omstreeks 1475 werd gedrukt en die als leerboek voor de kinderen op de Groninger Martinischool was bedoeld. En dan zijn er nog, naast enkele voor deze gelegenheid minder belangrijke epistels, de respectvolle, bijna onderdanige brieven aan Johann von Dalberg (1455-1503), die wel van hoge adel is, eerst zijn studiegenoot in Pavia, later zijn mecenas in Heidelberg. En in al deze brieven is de toon, de stijl, de inhoud telkens weer heel anders. Dat maakt de collectie zo boeiend, geheel anders dan bijvoorbeeld bij Petrarca, bij wie men soms de correspondenten maar moeilijk uit elkaar kan houden. Petrarca heeft ook veel meer brieven geschreven, meer dan zeshonderd, die hij zelf ook zorgvuldig redigeerde en bewaarde. Datzelfde geldt toch ook wel voor Erasmus, van wie ongeveer drieduizend brieven zijn bewaard en uitgegeven. Agricola gaf vrijwel niets uit. Wat bewaard is, is dan ook veeleer aan zijn vrienden te danken en het werd meestal pas na zijn dood gedrukt.

En dezelfde gevarieerdheid treft men ook in de zes *vitae* aan. De eerste is van de abt van een klooster in Sponheim, Johannes Trithemius (1462-1516). Zijn *vita* van Agricola maakt deel uit van een grote collectie korte encyclopedieachtige artikels over leven en werk van 963 auteurs. Agricola beslaat driekwart bladzijde.

De tweede *vita* is van één van Agricola's Duitse studievrienden, de hierboven al genoemde Johann von Plieningen. Dit stuk, voorafgegaan door enkele brieven die Johann met zijn broer Dietrich, die hem het meeste materiaal had geleverd, wisselde, is de uitvoerigste en zorgvuldigste *vita* van alle zes. Het leven van Agricola wordt hier in de juiste chronologische orde beschreven, doorschoten met zijn studiecurriculum en het werk dat

hij had geschreven. Op de stijl heeft de auteur erg zijn best gedaan, maar hij haalt niet het niveau van Agricola. De kunst van het *vita*-componeren heeft hij via Italiaanse leermeesters van de antieke *vita*-schrijvers, vooral van Suetonius (ca. 70-140), geleerd. Maar zijn beste leermeester is Agricola geweest, van wiens hand hij een *vita* van Petrarca onder zijn beheer had, waaruit hij vaak formuleringen overneemt. De *vita* dateert van eind negentiger jaren van de vijftiende eeuw.

De derde *vita* is van totaal andere aard. Zij is geschreven door Goswinus van Halen (ca. 1468-1530), die rector was van het klerkenhuis van de Broeders van het Gemene Leven in Groningen. Hij schreef de *vita* omstreeks 1527. Eigenlijk is zijn stuk nauwelijks een formele *vita*. Het is een brief aan Philipp Melanchthon (1497-1560), die hem om informatie over Agricola had gevraagd. Goswinus was niet zo hoog ontwikkeld als de Von Pliecingens. Hij is enkele jaren leerling geweest van de bekende school van Alexander Hegius (1439/40-1498) in Deventer. Hij schrijft gemakkelijk en onbekommerd. Hij had Agricola goed gekend, vooral in de context van Groningen. Daardoor weet hij van alles uit de persoonlijke sfeer en over de familie van Agricola te vertellen dat we anders niet zouden weten.

De vierde *vita* is van weer een stuk later. Zij is gedrukt in 1536 in een collectie van verschillende *vitae*. De auteur, Gerard Geldenhouwer, stamde uit Nijmegen en leefde van 1482 tot 1542. Hij heeft Agricola dus niet gekend. Hij had gestudeerd in Deventer en Leuven en in die steden ook informatie opgedaan over Agricola. Zodoende weet hij ook een paar interessante dingen over zijn held in diens studiejaren te vertellen. Zijn Latijn is excellent, formeel, correct en soepel. Geldenhouwer was een overtuigd aanhanger van de reformatie van Luther (1483-1546) en Melanchthon. Waarschijnlijk omdat hij niet over voldoende stof beschikte, besluit hij zijn verhaal met het citeren van een lange lofrede op Agricola, die Erasmus had geschreven. De vijfde en zesde *vita* zijn beide geschreven door de al genoemde Melanchthon, de bekende hervormer, die chronologisch dus nog weer verder afstond van Agricola. De ene *vita* is een brief aan Alardus van Amsterdam, die op het punt stond het werk van Agricola dat hij verzameld had uit te geven, in 1539. De brief was bedoeld en heeft ook gediend als voorwoord bij die editie. De andere *vita* is een oratie die Melanchthon liet houden bij een promotieplechtigheid door Johannes Saxonius (1507/08-1561), afkomstig uit het oostelijke *Frisia*, gelegen in Sleeswijk Holstein. Voor Melanchthon is Agricola de icoon van de in het noorden nog nieuwe humanistische geleerdheid. Beide teksten zijn voor een deel propaganda voor het onderwijs in deze nieuwe richting, dat tot zegen moet strekken van de school, de kerk en de maatschappij. Op historische betrouwbaarheid komt het hem niet aan. Zonder schroom koppelt hij historische personen aan elkaar die met elkaar niets of niet veel te maken hebben gehad. Ook schrijft hij Agri-

cola werk toe dat hij niet heeft geschreven. Maar de formulering van de ideologie is fraai en zinvol. Het Latijn is opzettelijk eenvoudig gehouden, zoals Melanchthon dat overal propageerde.

Wat deze twee collecties van teksten, de brieven en de *vitae*, zo fascinerend maakt, is de mengeling van idealen, eruditie en de bonte werkelijkheid van het gewone leven. Nergens eerder of elders komt men een zo grote verscheidenheid van mensen, hun houdingen tegenover elkaar en hun eigen posities in hun omgeving tegen. Nergens worden we zo ongedwongen geconfronteerd met alle mogelijke kanten van eenzelfde onderwerp. Ook niet bij de grootmeesters van het humanisme als Petrarca, Lorenzo Valla (1405/07-1457) of Erasmus.

Neem eens een onderwerp als de muzikaliteit van Agricola. Hij speelde zeer goed orgel, was als organist aangesteld aan de kapel van de hertog van Ferrara, hij was als adviseur nauw betrokken bij de bouw van het orgel in de Martinikerk van Groningen en ook bij dat in de grote kerk in Kampen. Maar hij bespeelde ook andere instrumenten, hij zong fraai en componeerde liederen in de volkstaal. Er zijn in de brieven, in de *vitae* en elders wel vijftien passages te vinden over zijn muziekbeoefening, telkens weer met andere activiteiten en accenten. Samen met de musicologe en organiste Elly Kooiman heb ik daarover een artikel geschreven, waarin we al die passages hebben geciteerd, vertaald en van enig commentaar voorzien.¹³

Of denk eens aan een onderwerp als de standen en klassen waarin het maatschappelijk leven figureert, de adel, de clerus, de stadsbewoners en hun bestuurders, de kloosters, de scholen en universiteiten, de studenten en geleerden, en het heel eenvoudige volk. Dwars door alle groepen heen beweegt Agricola zich. Hij heeft zijn omgang met alle soorten van mensen gehad, en alles komt in deze geschriften wel ergens langs. Er is geen sprake van een expliciete behandeling van zulke onderwerpen, maar het is er gewoon, in flitsen en flarden. De enige uitzondering is de lange brief 38 (8½ bladzijde), gericht aan zijn Antwerpse vriend Jacob Barbireau (1455-1491) over het onderwijs. Daarin behandelt hij letterlijk alle aspecten van het onderwijs zoals hij het georganiseerd wilde zien. Deze brief is in de zestiende en zeventiende eeuw veertig keer afzonderlijk gedrukt!¹⁴

Fascinerend is ook het onderwerp liefde. In een felicitatiebrief aan de geleerde hebraïst Johannes Reuchlin (1455-1522) met diens huwelijk legt Agricola uit waarom hijzelf niet geschikt is voor het huwelijk. In een reeks Griekse woorden slaagt hij erin zijn aard uit te leggen. In een andere brief

13 'Agricola musicae studiosus', in *Northern Humanism* 1999 (zie nt 8), pp. 43-51.

14 Gerda C. Huisman, *Rudolph Agricola. A Bibliography of Printed Works and Translations* (Nieuwkoop 1985), nrs. 83-122.

(nr. 32), aan Dietrich von Plieningen, vertelt hij dat zijn vaste vriendin in Groningen, toen hijzelf maandenlang op reis was, met een ander getrouwd is. Geldenhouwer vertelt in zijn *vita*: ‘Wat de meisjes betreft (om ook dat te vermelden), zo nu en dan deed hij alsof hij verliefd op ze was, maar hij ging er nooit aan kapot. Voor hen schreef hij bepaalde liefdesliederen in zijn moedertaal, heel kunstig, die hij met stem en luit in tegenwoordigheid van de meisjes en van zijn beste vrienden, zeer fraai gemoduleerd voordroeg.’ De wat grover besnaarde Goswinus van Halen vertelt dat Agricola in het klooster te Selwerd, waar zijn vader abt was, omgang had met een non die nog leefde toen Goswinus zijn *vita* schreef: ‘Er leeft nog een zekere non uit Nijmegen te Ziloë, Wandelvaert genaamd, die zegt dat ze op zeer vertrouwelijke voet stond met Rudolf en veel van hem heeft geleerd, zoals nu nog duidelijk is. Of deze vertrouwelijke omgang ook verder is gegaan dan betamelijk is, heeft zij mij niet gebiecht.’ Deze mededelingen over Agricola’s liefdesleven zijn van ver voor de taboeïsering van de seksualiteit, die Michel Foucault (1926-1984) tegen het eind van de zestiende eeuw laat intreden.

Voor de muziek hebben Elly Kooiman en ik alles in één artikelje bijeengebracht, ook al omdat dit onderwerp in de handboeken van de musicologie zeer onvoldoende was aangestipt voor wat Agricola betreft. Voor andere onderwerpen zou ik dat zo niet willen doen. Men moet de geschiedenis van de cultuur niet op die manier opsplitsen. Het is beter deze teksten integraal en herhaaldelijk te lezen. Ten slotte krijgt men dan het gevoel dat men met beide voeten op vijftiende-eeuwse bodem loopt.

En nu dan – ‘eindelijk’ denkt de lezer – Erasmus. Hij was varentwintig jaar jonger dan Agricola en hij heeft hem één keer in levende lijve gezien, zoals hijzelf vertelt. Dat zou in 1480 geweest kunnen zijn, toen Erasmus leerling was in Deventer, en Agricola daar op doorreis kort vertoefde. Maar hij heeft veel over hem gehoord in Deventer, en hij heeft vanaf die tijd werk van hem gelezen, en is dat blijven doen, toen er meer van dat werk gepubliceerd werd. Dat proces van voortgaande ontsluiting van Agricola’s geschriften, dat pas in 1539 (voorlopig) voltooid werd met de verschijning van de twee delen (*De inventione dialectica* en *Lucubrationes*) als bekroning van dertig jaar verzamel- en editiewerk door Alardus van Amsterdam, heeft Erasmus altijd op de voet gevolgd, geprezen en bevorderd waar hij kon.

Erasmus begint al de lof van Agricola te zingen in een van zijn vroegste brieven, van 1489. Het is een antwoord op een brief van een vriend uit Gouda, Cornelius Gerardi Goudanus (1460-1531), ook Aurelius geheten, die daarin de Italiaanse dichter Hieronymus Balbus, die leefde van 1460 tot 1535, dus een tijdgenoot van Erasmus, had geprezen. Hij was, aldus Aurelius, de enige die ‘de voetsporen van de Ouden wist te bewaren.’ Erasmus barst daarop verontwaardigd los in een opsomming van moderne

dichters uit zijn eigen omgeving, dat wil zeggen Deventer, waar Erasmus zes à zeven jaar op school had gezeten, ‘die in onze tijd de welsprekendheid van de Ouden wisten te benaderen’, en hij noemt dan in de eerste plaats Rudolf Agricola, ‘weleer de leermeester van mijn leermeester Alexander Hegius’ en Hegius zelf, en dan Antonius Liber (Vrije) (ca. 1440-1507/08) en Rudolf von Langen (1438-1519), beiden uit Westfalen, en Frederik Moorman († 1482) uit Emden, en Bartholomaeus van Keulen (ca. 1460-1516), die in Deventer leraar was. Dat zijn dus zes dichters van Latijnse poëzie, allen uit een gebied dat Erasmus zonder enige aarzeling als *Frisia* placht aan te duiden: alles ten noorden en ten oosten van de IJssel. Deze zes dichters heeft hij persoonlijk gekend of in ieder geval heeft hij hun gedichten gelezen. En dan zijn er ook nog “moderne” geleerden uit de noordelijke regio die hij hier niet opvoert, als Adolf Occo, die ik eerder al noemde, Theodericus Ulsenius Phrisius (ca. 1460-ca. 1508) en Paulus Pelantinus (vijftiende eeuw). Zij allen hoorden tot dezelfde noordelijke cultuurkring. Daartegenover die ene Balbus (zijn naam betekent ook nog ‘stotteraar!’) te stellen, acht Erasmus volkomen belachelijk. Dit noordoosten van Nederland met het aangrenzende Oost-Friesland en Westfalen is de bakermat van het Nederlandse humanisme van Erasmus en zijn tijdgenoten. Goswinus van Halen noemt in zijn beroemde brieven over de ‘Aduarder academie’ zeventwintig personen met name, die daar deel van uitmaakten;¹⁵ en er zijn nog anderen, die hij niet heeft gekend, maar die er ook bij hoorden. Van dertien van hen hebben wij enig geschreven of zelfs gedrukt werk over! Deze vroege moderne cultuur is in de Nederlandse geschiedschrijving van de negentiende en twintigste eeuw lange tijd veronachtzaamd, verwaarloosd of vergeten.

In 1500 herhaalt Erasmus de lof voor zijn ‘leermeesters’ in de eerste versie van zijn *Adagia*, die in Parijs is verschenen en die nu niet een Hollander wil overtuigen van de waarde van de ‘Friese’ cultuur, zoals de brief van 1489, maar die de roem van ‘Nederland’ verkondigt voor een ‘Europees’ publiek. Nu beperkt hij zich tot twee namen van noordelijke humanisten, Hegius en Agricola. Hij noemt zichzelf ‘als het ware de zoon van de een en de kleinzoon van de ander’, en hij citeert in dit korte *Adagium* (19 regels) de epitaaf van Ermolao Barbaro, waarmee ik dit opstel begon. Bovendien citeert hij het Griekse spreekwoord ‘Een hond in het bad’, als titel van het *Adagium*. Dat stamt uit een brief van Agricola, nr. 29, gericht aan zijn vriend Jacob Barbireau, die ik boven al noemde. Deze Barbireau had bemoeienis met het onderwijs in Antwerpen. Agricola waarschuwt

15 ‘Rudolph Agricola en de Aduarder academie’, Fokke Akkerman en Catrien G. Santing in *Groningse volksalmanak* 1987, 7-28.

hem om vooral geen theoloog of filosoof aan te stellen als leraar of hoofd van de Latijnse school in Antwerpen. Ik citeer Agricola: ‘... daarom moet je je medeburgers waarschuwen ... om niet een of andere theoloog of fysicus, in de volksmond *artista* geheten, in dit beroep de leiding te geven, Wat moet immers een theoloog of een fysicus in het onderwijs in de letteren voor kinderen? Waarlijk, om een Grieks spreekwoord te citeren, hetzelfde als een hond in het bad.’ Deze brief is gedateerd op 1 november 1482 te Keulen en bereikte ook Leuven, waar hij in 1483 is gedrukt en verspreid. Hij kwam ook in handen van Alexander Hegius in Deventer, die de brief van Agricola voor zijn leerlingen, onder wie Erasmus, behandelde. En dan, in 1508, prijst hij nogmaals Agricola in de sterk uitgebreide uitgave van zijn *Adagia*, nu onder de preciezer formules van het spreekwoord *Quid cani et balneo?* (Wat moet een hond in het bad?) Ditmaal schrijft hij niet een brief aan een vriend vanuit een klooster in Steyn, waar hij de brief van 1489 schreef, niet vanuit Parijs aan de geleerden van Noordwest-Europa, maar vanuit Venetië, waar Erasmus toen vertoefde in het huis van de beroemde drukker Aldus Manutius. Hij richt zich nu mede tot de intellectuele elite van Italië. Dit stuk, dat drie keer zo lang is geworden, is een onvervalste retorische *laudatio* van Agricola, en niet van hem alleen. ‘Deventer’ wordt gesteld tegenover ‘Venetië’, ‘Duitsland’ (= *Germania*) tegenover ‘Italië’, Agricola en Hegius tegenover Ermolao Barbaro, de dichter van de epitaaf, die opnieuw in het centrum van het stuk wordt geplaatst, dat wil zeggen het ontwakende Noord-Europese humanisme tegenover het volwassen geworden humanisme van Italië. Erasmus ziet zichzelf als het ware als de ‘zoon van Deventer’ en de ‘kleinzoon van Venetië’. Agricola wordt nu geprezen niet alleen als dichter, maar ook als musicus, als voorde-vuist-weg-redenaar in excellent Latijn, als filosoof, als perfect kenner van het Grieks, als serieus student van het Hebreeuws. In sommige opzichten zag hij in Agricola niet alleen zijn voorganger, maar ook zijn meerdere. Goswinus van Halen vertelt in zijn *vita*: ‘Ik heb Erasmus horen toegeven dat Agricola hem zowel in welsprekendheid als in ieder soort van geleerdheid verre overtrof.’ Hij voegt er nog aan toe: ‘Of hij dit nu meer waarheidsgetrouw dan wel uit bescheidenheid heeft gezegd, dat laat ik aan anderen over ter beoordeling’, maar bij die bescheidenheid van Erasmus kan men beter een vraagteken plaatsen. Waarvoor Erasmus Agricola niet heeft geprezen, zijn zijn sportieve prestaties, waarover dezelfde Goswinus, en trouwens ook Johann von Plieningen, enkele heerlijke regels hebben geschreven.

Daarmee heb ik nu drie van de vijftig passages bij Erasmus kort behandeld. En in de andere fragmenten zijn het telkens weer andere aspecten van Agricola’s leven en werk die de revue passeren. Ik volsta met nog twee vermeldingen. In de *Ciceronianus* van Erasmus van 1528 laat de auteur een

dialogoog tussen twee figuren voeren, die Agricola beschouwen in de grote continuïteit van de Latijnse stijl en hem plaatsen in het perspectief van het hoogste ideaal daarvan, Cicero. 'Laten we', zo begint de een, 'nu eens, als je wilt, verhuizen naar Friesland. Die streek brengt immers volstrekt stralende talenten voort, maar Comum (Como, een stad in Noord-Italië) past niet erg bij de Muzen. Ik zal daarom maar niets zeggen over mannen als Von Langen en de Canters; Rudolf Agricola is in zijn eentje voldoende om vele anderen te vertegenwoordigen.' De andere gesprekspartner zegt dan: 'In die man zie ik iemand van een geniaal talent, van een diepe geleerdheid, met een allerminst alledaagse stijl, die kernachtig is, gespierd, zorgvuldig, rustig, maar die enigszins doet denken aan Quintilianus in zijn manier van uitdrukken en aan Isocrates in de bouw van zijn zinnen, maar die toch hoger reikt dan die beiden en ook vloeiender is en helderder dan Quintilianus. Wat hij wilde, maakte hij ook waar, en ik twijfel er niet aan dat hij de redekunstige vorm van Cicero had kunnen bereiken, als hij daarop zijn zinnen had gezet. Toch stonden hem enkele dingen in de weg om de allerhoogste lof te verdienen, zoals de schraalheid van de streek en van de tijd, die nauwelijks enige eer bewees aan de meer verfijnde letteren, en ook een weinig gematigde levenswijze van zijn volk. In Italië had hij de hoogste kunnen zijn, als hij niet aan *Germania* de voorkeur had gegeven.' Nergens heeft Erasmus fraaier en welsprekender de lof gezongen van Agricola. Het is ook zeer juist wat hij zegt, en ook geeft hij in de laatste woorden precies het verschil aan tussen de verfijnde stadscultuur van Italië en de nog wat boerse grofheid van het Noord-Europa van zijn tijd, die de overdracht van de cultuur van zuid naar noord des te moeilijker maakte. De genialiteit van Erasmus in zienswijze en uitdrukking manifesteert zich hier ten volle.

We eindigen nu met een spitse weerlegging van een beschuldiging aan zijn adres. In een brief van ca. augustus 1535, minder dan een jaar voor zijn dood, vertelt Erasmus dat de Latijnse vertalingen van twee Griekse tragedies van Euripides, de *Hecuba* en de *Iphigenia in Aulis*, die hij in 1506 had gepubliceerd, door sommigen aan Agricola werden toegeschreven. Erasmus zou ze dus gestolen hebben. Erasmus reageert daarop als volgt: 'Als ze menen dat deze vertalingen Rudolf waardig zijn, dan hebben ze een verhevener oordeel over mij dan ikzelf heb.'

Erasmus heeft geen Fries hoger gewaardeerd dan de Groninger Rudolf Agricola. Laat ik daarom, om zowel mijn moedertaal als mijn vaderland te eren, besluiten met de leus: 'Der giet neat boppe Grins!'

